NEBO OD KAMENA

Čim se stiša graja suđenja, Mazurevski stade zadovoljno trljati ruke: valjano je svršio posao; tu je uspjeh, pred očima mu titraju pohvale i nagrade.

U duši je zavidio Iveliću, čije grudi kite razna odličja i činovi; pokazalo se: taj grof ništa ne bi mogao sam učiniti; i car treba da osjeti: da nije Mazurevskog, ovdje bi sve ostalo po starom.

Ali on nije čovjek koji u samozadovoljstvu postaje neoprezan. Naprotiv, u njemu se i dalje rasplamsava preduzimljivost i gotovo bolesna opreznost.

«Da ipak nešto ne propustim!»

U mislima se vraća natrag, obnavlja sve što se zbilo oko Dolčija. I osjeća jasno vladičinu osnovnu želju: da se spase Dolčijeva glava. Zašto je to vladici bilo toliko potrebno? Šta li on smjera? Je li tu u pitanju samo njegovo častoljublje ili duhovnička samilost ili se iza toga kriju određene namjere? Ko zna šta će on nešto kasnije učiniti sa zarobljenikom! Može nagovoriti sud da ga puste. A taj zatvorenik zna koliko mu je ništavna krivica i kako mu je suđeno i ko ga je mučio.

Tek sad se javljaju brige u konzulovoj glavi. A prva i najbliža je:

«Gdje da tamnuje Frano Dolči?»

Htjeli su da ga bace u podrum manastirski, ali jedan kaluđer bojažljivo prilazi konzulu i moli ga da to ne čini.

Manastir je posvećeno mjesto – ne trpi zabludjelog

raba božjeg u sindžiru. I sveti vladika je govorio: ne dajte da nevaljale ljude, osuđene, ugone u manastir.

Ali, to je podrum, gdje su bačve, miševi i... mrak.

Ovdje je svaki kamen posvećen. No, vi ste moćni, vaša volja.

Konzulu tada sinu ideja:

«I ovo mi je dobrodošlo! Nek Dolčija stave na još gore mjesto ne bi li što prije skapao!»

Smjesta izdaje zapovijest stražarima, a ovi dozivaju nekoliko seljaka i obećavaju im novac iz konzulove ruke.

I bira se mjesto.

Malo niže manastira, gdje je čistina i pod okom, nađoše jedno ulegnuće.

Tu da se kopa!

Tri seljaka stadoše uzmahivati na zared, a dvojici bi naređeno da prinose kamenje.

Najzad se jedan postariji seljak prisjeti. Pita šapatom onoga do sebe.

Spored čega mi ovo kopljemo?

Ja ne znam.

A ja čuh, imam uši ka zagar – veli treći – tu će zakopati nekog osuđenika.

Onog pisara vladičinog!

Dobrog čovjeka koji je prema nama vazda bio milostiv.

Postariji seljak iskoči iz jame.

Kad je tako, ni kopnuti neću!

Ne budali!

A, jok! Gdje ću ja zakopavati živa čovjeka! Neću, pa makar mi kućni prag pozlatili! I duša me boli, vidim – među nama ima tamnih ljudi.

I ode svojoj kući.

Ostali više ne progovoriše ni riječi. Radili su oborenih glava, ne gledajući jedan drugome u oči.

Tako iskopaše jamu u koju čovjek upadne do pazuha.

Stražari privedoše Dolčija i narediše mu da siđe.

Neću živ!

Grajali su, gurali ga i udarali. Uzalud. Morali su da ga podignu i ubace u jamu. Izvan mu ostadoše samo okovane ruke, ramen i glava.

Sad zaziđuj!

Nema dosta kamena.

Malo ti ga nad glavom bilo!

Vi donosite, a mi ćemo zidati.

Vješte ruke počeše da nižu kamenje, ukrug, samom ivicom ulegnuća, u kojem je jama iskopana.

Već prvi red krupnog kamenja sakri glavu Frana Dolčija.

Ne činite ovo sa mnom, braćo!

Seljak koji je nosio kamenje, jako šireći noge pod teretom, najednom ispusti ploču i preskoči najbližu među.

Stražari se prijeteći primakoše ostalim seljacima.

Pucaćemo u prvoga koji bi htio da bježi!

Drugim redom zidareva ruka nagovijesti svod.

U osudi ne piše da me zakopate živa!

Mazurevski izdade još neke zapovijesti, pa se žurno uputi svome konju. Pomišljao je kako će u Kotoru odmah sjesti da napiše izvještaj.

Nije se osvrtao na slabi Dolčijev glas:

U zakonu ne piše... U osudi ne piše...

Zidar se naže nad već suženi otvor:

A što to nama pričaš? Mi smo ovđe samo ruke koje rade da im se na dlan spusti koja para.

Ovđe nije ni glavara ni sudaca – dodaje drugi.

Imate li vi srca i duše?

Ako ćeš pravo da ti rečem: žalim te, eto. Meni je i kokošku mučno zaklati... A za tebe je svejedno, jadan! Ako

te ne zazidam ja, drugi će, i to trčeći. Još bi drugi mogao loše zasvoditi, pa da ti kami probije tu ćelavicu! Ja sam barem dobar majstor, na to se ne možeš potužiti.

Zidaru se žurilo. Skoro će mrak. I dojadilo mu je da sluša stenjanje i da gleda one modre oči kako se kolutaju prema njemu, čim se nadviri unutra.

Ne donosite više!

Slava bogu.

Nađite dvije-tri pošire ploče.

Ploče svedoše tu grubu kupolu.

Na njoj je bio, sa strane, samo jedan otvor – koliko da se provuče ruka s parčetom hljeba.

Zidar obrisa šake o čakšire.

Nešto sam ožednio. Čim doprem kući, iskapiću ženi kiselo mlijeko, pa da ga je pun mijeh.

I seljaci i stražari pohitaše da se što prije udalje od toga mjesta, kao da bježe od ukletinje.

Jedan od naoružanih uhvati zidara za rukav:

Misliš li da ne može nikako uteći? Nama je strogo zapovijeđeno da pazimo.

Bez brige. Ne može nikud, pa da je ´tica prepelica!

A ako domaši rukom kamenje?

E, visoko je. I kad bi pomaknuo koji kami, sve bi mu se na glavu sručilo.

Dolčiju je toplo i sparno u zemlji i pod ovim pločama. Magli mu se u glavi. Opušta se, koljena se opiru o zemlju. Tište ga zglobovi u ramenima.

«Koliko se ovako može izdržati? Što mi ne prekratiše muke!»

Noć je. Tanki sastavci kamenja bili su najprije plavkasta mreža, pa se i ona utopi – tmina je bez ijednog svijetlog zrna.

«Da se hoće javiti bar glas stražara!»

Dolči zakunja. Najednom se trgne, zastenje, kune sebe i sav svijet, bije se šakama u čelo, bije se šakama i okovima a gvožđe meko zveči pod svodom.

I opet malaksa. Je li to po čelu znoj ili krv?

Izjutra se ukaza ona bledunjava mreža, onda postade žuća, pa sve sjajnija. Najzad prosinu dan sa nešto sunca. Dolči prati igru svjetlosti: sad grije, sad je naišla sjenka oblaka, sad je blijesak.

Primaknu se stražar i doturi zlehudi obrok: koru hljeba i šoljicu ustajale vode.

Neko ga zove izdalje:

Ej, uzemljeni, žedniš li?

Drugi priđe neopažen, pa kucnu o ploču:

Ne gubi nadu. Samo se iz groba ne izlazi, a odavde, đavo ga znao, nekako, nekako...

U neko doba eto onog prvog (već ih po glasu razaznaje).

Ej, zazidani, snijevaš li što žensko?

Dolči sklapa oči.

Ruga li se zlobni gad? Ili bi htio da se pošali, da me okuraži, pa ne umije bolje?

Trećeg dana eto vladike. Sa njim više glavara.

Prva njegova riječ bi:

Gdje je zatvoren Dolči?

Pokazaše mu.

Otkad je tamo?

Od onog dana kad su mu sudili.

Jedna brza bora minu mu čelom, oči potamnješe. Ali, niko ne smije opaziti njegovo žaljenje.

Neka ga! Nek trune tamo! Ali pazite, i to je ljudska duša – ne smije biti ni gladan ni žedan.

Glavari su peckali nekolicinu onih koji su branili Dolčija na suđenju.

Evo, sad se isplačite nad njim.

Pošto je, siromah, volio slatko vino, odvaljajte mu jednu bačvicu, pa neka vuče kroz kakvu cijev.

Ali, vladika ne izdrža dugo. Kao da će u šetnju, iskrade se, ode do maslina, pa malo unaokolo, dok se ne približi onom sivom svodu, ispod kojeg se ništa čulo nije.

Kucnu o kamen.

Jesi li živ, nesrećniče?

S malom dušom... A ko je? Ah, da – vi ste!

Vidim da je zlo, vidim.

Ne mogu više! Počeću da grizem sebe!

Vladika se savi k otvoru. Ne može se ništa opaziti u tami. Izgovori jasnim šapatom:

Ne gubi nadu! Ne gubi nadu!

I naglo se okrenu i zabrza ukoso, prema maslinama, pa sa druge strane priđe manastiru.

Srete jednog od Dolčijevih branitelja i potuži mu se:

Ne mogu ovdje ostati ni tren više.

A zašto, sveti vladiko?

Onaj će jadnik skapati pod kamenjem, na sramotu svih nas.

Pa što bismo?

Pošto nije osuđen na smrt, valjalo bi ga izvaditi iz jame, nek povrne dušu, pa... ako ne bude bolje sreće, može se opet za neko vrijeme staviti na isto mjesto.

Hoćemo li to sada učiniti?

Ne, pričekajte dok ja odem. Ti ostani s dvojicom.

Vladika se uputi do ostalih glavara i kaza im samo kako je Dolči, izgleda, pri koncu, a presuda je bila drukčija; u onoj jami on ne može sačekati carsku odluku.

No – reče – neću da se miješam u poslove suda i sudija. Samo kažem, ovo gledati ne mogu. Opet ću k jezeru i ribama.

Prije nego što će otići, reče svojim momcima da dobro motre na Dolčija, ali da ipak u svemu slušaju trojicu sudija koji će se još tu malo zadržati – da se odmore u manastiru.

Uz vladiku odoše i glavari.

Sudije se odmah dadoše na posao. Narediše momcima da izvade Dolčija – potrebno je da za neko vrijeme bude u manastirskoj sobi, dok se oporavi, pa će opet u jamu.

Momci se povinovaše.

Protivljenje kaluđera bi skršeno čim saznadoše da je vladika dozvolio kratki boravak osuđenikov u bilo kojoj odaji.

Izvedoše Dolčija pred sami mrak. Malo je ličio na živa čovjeka. Sav zemljav, podbuhnuo, pun zadaha, noge ga ne drže, ruke i glava padaju niz tijelo.

Sasuše na njega nekoliko čabrova vode, dadoše mu nešto stare robe, pa ga odnesoše u jednu pokrajnu sobu.

Čim ga nahraniše, spusti se na pod i pade u dubok san. Čuli su samo kako je u nekoliko mahova vikao i ječao. Kad bi koji od momaka dotrčao, našao bi ga kako spava – usta otvorena, noge razbačene koliko lanac dopušta, a na uglovima usana nekakva žućkasta pjena.

I sjutradan je ostao tako. Izgledao je sasvim iscrpen i više je kunjao no što je bio budan.

Jedino nije mogao mirovati na jednom mjestu. Kako je bio sapet u jami, sada se gotovo neprekidno bacakao nogama i rukama, prevrtao se s boka na bok, vukao se po podu – ali lice mu je stalno bilo okrenuto k prozoru...

Čim mu se malo razbistri u glavi, sjeti se:

«Izbavi me vladičina ruka.»

Davali su mu nešto bolju hranu, a u njemu se probudila vučja glad. Pojede sve i ište da mu još donesu.

A kad se zasiti, prisloni lice uz borovu dasku, pa žudno udiše miris drveta.

Smilovaše se: donesoše nekakvu staru ovčju kožu. Dolči se po njoj opruži nauznak.

Onda ga spopadoše svakojake misli:

«A zašto su me ipak oslobodili? Da li samo zato što se vladika sažalio, što ni on nije mogao da nađe mira svojoj duši? Da li je to izveo koji od mojih prijatelja – bilo ih je čak i među sudijama. Ili mi vladika pruža priliku da pobjegnem!»

Starac se najprije uplaši te misli. Ali ona mu se sama sve češće nametala.

«Zašto da ne! Ali, kako ćeš? Ovako slab i pod okovima... Možda nekako, malo bih koračao, malo se vukao zemljom. Selo nije daleko. Prijatelja imam, neko bi mi gvožđe skinuo. A onda, haj, prostran li je svijet za dovitljiva čovjeka!»

Kad dođe momak i spusti na pod dvije meke kruške, Dolči ga upita:

Je li tu vladika?

Nije.

Znači, odmah se vratio na Cetinje.

Ne. Čudna mu je narav: kad mu je nešto teško, kad bježi od nečega, ide da ribari. Ti su učevan, pa znaš: može li biti da to smiruje čovjeka?

Može. Nego, čuj, momče, koliko ćete me ovdje držati?

A što ja znam.

Hoćete li me opet u jamu?

Ne hitaj tamo, jadan.

Rad bih znati. Da se što nije govorilo o jami?

Ne znam ti ja, čoče. Može biti da narede: zatrapite ga sjutra a može biti i prekosjutra.

I ode.

Smrači se. Dunu vjetar. Negdje kloparaju kapaci, škripi daska u zvoniku. Noć nadolazi sa sve jačim vjetrom.

«Evo mi saveznika, kao poručen!»

Momak je rekao – «sjutra, prekosjutra». Kad bi Dolči bio siguran da ga za još jedan dan neće dirati, odmorio bi se, okrijepio, pa tek onda pokušao. Ali, ko će znati šta donosi sjutrašnji dan. Može banuti neko iz Kotora, možda i sam Mazurevski. I onda je sve bespovratno propalo. On osjeća, ako još jednom dospije pod kamenje, više neće na sunce izići.

Leži sav napregnut, boji se da ga ne prevari san. Osluškuje svaki šum. Čuje momke kako se dovikuju prije spavanja i pokušava da odredi gdje bi koji mogao biti. Sigurno im je rečeno da dobro paze na njega. No, mladi su, san ih lako hvata.

Ne smije dugo čekati – noć mu je potrebna da odmili što dalje od manastira.

Znao je da su vrata poduprta daskom sa druge strane. Otvoriš li ih, daska će pasti i uzbuniti stražare.

On pomiče vrata lagano, strpljivo – može da provuče prst. Još, još, još malo, opet još malo. Iskreće se i nekako proturi obje ruke. Daska je uklonjena.

Nikakve prepreke više nema! Nada je pred njim. Nada! Zar mu vladika nije došapnuo: «Ne gubi nadu!» On to ponavlja samom sebi, a svaki pokret čini s naporom. No, goni ga strah od zemlje i kamena, od jame one. Samo napolje, na širinu. Ako se mora mrijeti, nek to bude pod onim visokim nebom.

Samo ne u zemlju! Ne, nikad više!

Na koljenima se vuče pokraj zida.

«Hvala ti, sveti vladiko, ako ne za što drugo, a ono za ovo malo nade!»

Ovi su mu trenuci draži nego dani za koje ga vezuju najtoplije uspomene. Probudila se u njemu volja da živi, da se bori, da izdrži mnogo više nego što je u prvi mah mogao vjerovati.

Sad samo naprijed. Ne gubiti ni trena, ne učiniti nijedan suvišan pokret.

Nedaleko, na drugom kraju hodnika, čuje se disanje usnulog momka. Dolči se uzda u taj san, u to ujednačeno disanje – to je onaj pravi, najčvršći san.

Lagano, lagano, da ne zvekne okov, da ne zaškripi daska u podu. Ali, daska ipak mora da zaškripi. Dolči stane, dlanovi mu se znoje u čekanju. Vjetar je. Momak zamumla i okrene se na drugu stranu.

Tu su kućna vrata. Dolči se ispravlja i opipava ih. Eto reze. I nju pomiče polako – čini mu se da to traje čitavu vječnost i da će ga svakog trena neko zgrabiti za šiju.

I ta su vrata otvorena.

Dolči je na pragu.

«Znam kud ću!»

Udahne dvaput do dna grudi.

Najednom mu se učini da sad mora ustati i potrčati. Kao da nema okova na nogama. Uspraviti se i potrčati svom snagom. Jer neko je tu u blizini. Valja bježati iz dvorišta. Mrak je ovaj storuk. Mrak vreba bjegunca.

I starac se ispravlja i jurne naprijed, ruku ispruženih ispred sebe. I tako naleti na korito. Na korito iz kojeg se poje konji. I padne preko njega. I jekne.

Skoči onaj momak u hodniku. Bunovan uzvik. Drugi, treći.

Pobježe!

Ko, gdje?

Držite ga, uteče!

Pale se lučeve baklje. One jure i ukrštaju se dvorištem. Kod obližnjih kuća laju psi. Laju žestoko – Dolčiju se čini da mu dahću uz same prsi, da grizu lance na njemu.

Sjutradan onaj isti zidar još jednom zasvodi ploče nad Dolčijevom glavom.

I to bi posljednji put.